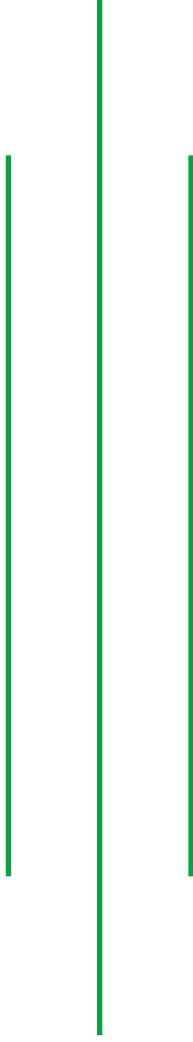

हरियो वन कार्यक्रम
पारिस्थितिकीय सेवा भूकानी प्रणाली अन्तर्गत ग्रिन स्टिकर
सञ्चालन कार्यविधि, २०७२

पारिस्थितिकीय सेवा प्रणालीका लागि फेवा वाटरसेड इकोसिस्टम म्यानेजमेण्ट बोर्ड
पोखरा, कास्की

प्रकाशन श्रेय

© डब्लुडब्लुएफ नेपाल

यस पुस्तकको पूर्ण वा आंशिक भागको पुनरुत्पादन गरिएमा शीर्षक उल्लेख गरिनुपर्ने छ र माथि उल्लेखित प्रकाशकलाई सर्वाधिकारको श्रेय दिइनुपर्ने छ ।

प्रकाशक

डब्लुडब्लुएफ नेपाल, पोस्ट बक्स नं ७६६०

बालुवाटार, काठमाडौं, नेपाल

फोन: ४४३४८२०, इमेल: hariyobanprogram@wwfnepal.org

वेबसाइट: www.wwfnepal.org/hariyobanprogram

तस्वीर: डब्लुडब्लुएफ नेपाल, हरियो वन कार्यक्रम/नविन बराल

डिस्क्लेमर:

यो पुस्तिका अमेरिकी जनताद्वारा अमेरिकी विकास नियोग (युएसएड) को माध्यमबाट प्रदान गरिएको उदार सहयोगबाट सम्भव भएको हो । यसमा उल्लेखित विषयवस्तु लेखकको जिम्मेवारी हो र यसले युएसएड तथा अमेरिकी सरकारको धारणा प्रतिनिधित्व गरेको मानिने छैन ।

प्रस्तावना

पर्यटन व्यवसायमा वातावरण संरक्षण महत्वपूर्ण पक्ष हो । तसर्थ, वातावरणमैत्री व्यवसायलाई प्रोत्साहित र पुरस्कृत गर्नु पर्ने आवश्यकता रहेको छ । पर्यटन व्यवसायीहरूलाई निश्चित मापदण्डको आधारमा गिन स्टीकरप्रदान गरी सो वापत प्राप्त रकम तथा वातावरणमैत्री क्रियाकलापले पारिस्थितिकीय पद्धतिमा पर्ने वा परिरहेका नकरात्मक असरहरूलाई रोक्ने उपायहरू अंगीकार गर्न तथा वातावरण संरक्षणको क्षेत्रमा योगदान एवं पारिस्थितिकीय सेवा प्राप्त र सेवा प्रदायक बीचको सम्बन्धलाई सुमधुर बनाउने हेतुले यो अवधारण ल्याइएको हो ।

फेवा जलाधार क्षेत्रमा पारिस्थितिकीय सेवा भुक्तानी प्रणाली कार्यान्वयनले उपल्लो तटीय क्षेत्रमा अवैज्ञानिक खेती प्रणाली र संरक्षणको सोच विनाको विकास निर्माणका कार्यहरूबाट हुने भूक्षयलाई न्यूनिकरण गर्ने गतिविधिहरूलाई समेट्दछ । फेवाताल र यसको जलाधार क्षेत्रको पारिस्थितिकीय सेवाहरूको कारणबाट प्राप्त हुने बहुआयमिक फाइदाहरू, सेडिमेण्ट जम्मा भई फेवातालको आयु घट्ने कारणले चुनौतीमा छन् । फेवाताल र जलाधार क्षेत्रबाट प्राप्त भईरहेका पारिस्थितिकीय सेवाहरूलाई संरक्षण गर्न भूसंरक्षण सम्बन्धी कार्यहरू गर्न जरुरी छ । भूक्षय र सेडिमेण्टेसन तल्लो र उपल्लो तटीय दूवै समुदायका लागि वातावरणीय चुनौतीका रूपमा देखिएका छन् जसले उपल्लो तटीय क्षेत्रमा जमीनको उत्पादकत्व घट्नुको साथै त्यहाँका समुदायहरू विपद जोखिम र जलवायु परिवर्तनका दृष्टिकोणले संकटासन्न रहेका छन् भने तालमा सेडिमेण्टजम्मा हुने क्रम बढ्दो छ । तसर्थ यस प्रकारको चुनौतीहरूलाई सामना गर्नका निम्ति पारिस्थितिकीय सेवा प्रदायक र सेवा प्राप्तक बीचको सामनजस्यता आवश्यक महशुस गरी सरकारी तथा अन्य गैरसरकारी निकायहरूले मध्यस्तकर्ताको भूमिकामा सहजीकरण गरी दुवै पक्षको सहमतिका साथ गिन स्टीकरको अवधारणाको विकास एवं कार्यान्वयन गर्न थालनी गरिएको हो ।

१. नाम विस्तार र प्रारम्भ:

- (क) यस कार्यविधिको नाम “पारिस्थितिकीय सेवा प्रणाली अन्तर्गत गिन स्टीकर सञ्चालन कार्यविधि, २०७२” रहने छ ।
- (ख) यो कार्यविधि फेवा वाटरसेड इकोसिस्टम म्यानेजमेण्ट बोर्डको बैठकले अनुमोदन गरेको मिति देखि लागू हुनेछ ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,

- क) “कार्यविधि” भन्नाले पारिस्थितिकीय सेवा भुक्तानी प्रणाली अन्तर्गत गिन स्टीकर सञ्चालन कार्यविधि, २०७२ लाई सम्झनु पर्दछ ।
- ख) “बोर्ड” भन्नाले फेवा वाटरसेड इकोसिस्टम म्यानेजमेण्ट बोर्डलाई सम्झनु पर्दछ ।
- ग) “मध्यस्तकर्ता” भन्नाले बोर्डमा सम्बन्धित सरकारी निकायहरू, समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्ने र ज्ञान उपलब्ध गराउने संस्थाहरू रहनेछन् ।
- ङ) “गिन स्टीकर” भन्नाले यस कार्यविधिको अनुसूची २ बमोजिम रहने लोगो अंकित स्टीकरलाई बुझाउने छ ।
- (३) “सेवा प्राप्तक” भन्नाले पारिस्थितिकीय सेवाबाट लाभान्वित वर्ग, जो स्वेच्छिक रूपमा सेडिमेण्टेसन कम गर्न र फेवा जलाधार क्षेत्रमा अन्य पारिस्थितिकीय सेवाहरू प्रवर्द्धन गर्नका लागि भुक्तानी गर्न इच्छुक छन्, तिनलाई समेट्दछ ।
- (ड) “सेवा प्रदायक” भन्नाले उपल्लो तटीय क्षेत्रका समुदाय, जसले पारिस्थितिकीय सेवाहरू प्रवाह गरिरहेका छन् र सिफारिस गरिएका खेती प्रणाली, भूक्षय नियन्त्रण र भुमी व्यवस्थापनका अभ्यासहरू कार्यान्वयन गरी फेवातालमा हुने सेडिमेण्टेसन कम गर्न तयार छन्, तिनलाई समेट्दछ ।

३. गिन स्टीकर अवधारणाको लक्ष्य र उद्देश्य: यस अवधारणाको लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

- (क) लक्ष्य: विभिन्न पारिस्थितिकीय सेवा ग्रहणमा आधारित फेवा जलाधार क्षेत्रको तल्लो तटमा बसोबास एवं व्यवसाय संचालन गरेका निकायबाट वातावरण संरक्षणमा योगदान स्वरूप आर्थिक एवं वातावरणमैत्री क्रियाकलापमा सहयोग दिई यस क्षेत्रको प्राकृतिक स्रोतहरूको दिगो व्यवस्थापनमा समर्पित संस्थाको पहिचान गिन स्टीकरमार्फत सुनिश्चित गर्ने ।
- (ख) उद्देश्यहरू: गिन स्टीकर पारिस्थितिकीय सेवा प्राप्तक निकायमा अंकित गरी सो कार्य वापत प्राप्त रकमले वातावरण संरक्षणमा सघाउ पुऱ्याउन देहाय बमोजिमका क्रियाकलापहरूमा लगानी गरिनेछ ।
 - १) चिया, कफी, अम्लिसो, अलैची, बाँस, निगालो, फलफुल जस्ता आयमूलक बहुवर्षीय बालीको खेती प्रवर्द्धन गर्ने ।
 - २) बहुवर्षीय भूइघाँस तथा डालेघाँस रोपणमा सहयोग गर्ने ।
 - ३) खाली क्षेत्रहरूमा प्राकृतिक पुनरुत्पादन तथा रैथाने वनस्पति प्रजातिहरूको वृक्षारोपण गर्ने ।
 - ४) वन तथा बुट्यान क्षेत्रहरूको व्यवस्थापनमा सहयोग गर्ने ।
 - ५) भूक्षय रोकथामको लागि गद्दा सुधार, चेकड्याम लगायत बायोइन्जिनियरिङ कार्यहरूमा सहयोग गर्ने ।
 - ६) वातावरणमैत्री भौतिक पूर्वाधार निर्माणमा सहयोग गर्ने ।
 - ७) कृषि वन पद्धतिको विस्तारमा सहयोग गर्ने ।
 - ८) फेवाताल क्षेत्रको संरक्षण र सम्भारमा सहयोग गर्ने ।
 - ९) पर्यटनको प्रवर्द्धन गर्ने ।
 - १०) विपद् जोखिम न्यूनिकरण र जलवायुपरिवर्तन अनुकूलनका क्रियाकलापमा सघाउ पुऱ्याउने ।

© डब्लुडब्लुएफ नेपाल, हरियो वन कार्यक्रम/नविन बराल

४. ग्रीन स्टीकरको क्षेत्राधिकार:

यस ग्रीन स्टीकरको अवधारणा प्रथमतः पारिस्थितिकीय सेवा प्राप्त अन्तर्गत फेवाजलाधारको तल्लो तटमा रहेका सम्पूर्ण होटल एवं रेष्टुरेण्टहरुबाट सुरुआत गरी अन्य उद्यम, व्यवसायहरुमा क्रमशः विस्तार गरिनेछ। तल उल्लेखित कार्यहरु गर्न चाहने पर्यटन व्यवसायीहरुलाई फेवा वाटरसेड इकोसिस्टम म्यानेजमेन्ट बोर्डको तर्फबाट अनुसूची २ मा तोकिएको ढाँचाको ग्रीन स्टीकर एक वर्षको लागि प्रदान गरिनेछ। उक्त स्टीकरको नवीकरण वार्षिक रुपमा गरिनेछ। तल उल्लेख गरिएका कुनै शर्तहरु पूरा नगरिएको भएतापनि हाललाई स्वीकृत स्टीकर उपलब्ध गराइनेछ, तर व्यवसायीहरुले क्रमगत रुपमा आफ्नो व्यवसायलाई हरित व्यवसायतर्फ लैजान उत्प्रेरित गर्नेछन्।

५. ग्रीन स्टीकर प्राप्त गर्न आवश्यक सूचकहरु:

१. वार्षिक रुपमा कम्तिमा ६,००० रुपैया नगद फेवा जलाधार क्षेत्रमा सञ्चालित पारिस्थितिकीय सेवा भुक्तानी प्रणाली कार्यक्रमको लागि प्रदान गर्नु पर्नेछ।
२. वार्षिक रुपमा कम्तिमा १२ दिनसम्म वातावरण संरक्षण सम्बन्धी अभियान वा बैठकहरुमा सहभागी हुनुपर्नेछ। विशेष गरी फेवाताल सरसफाई अभियानहरुमा संलग्न हुनुपर्नेछ।
३. फेवा जलाधार क्षेत्रमा उत्पादित अर्गानिक तरकारी, फलफूल, कफी वा अन्य प्रकारका खाद्य पदार्थहरुलाई उपयोगमा प्राथमिकता दिनुपर्नेछ।
४. फेवा जलाधार क्षेत्रमा पंक्षी अवलोकन, पदयात्रा, होमस्टे जस्ता पर्यटकीय सुविधाहरुको प्रवर्धनमा संलग्न हुनुपर्नेछ।
५. उर्जा र पानीको खपतमा मितव्ययी हुनुपर्नेछ।
६. कुहिने फोहर, प्लाष्टिक, काँच, कागज, कपडा, विद्युतीयसामान, धातु आदि फोहरहरुको निश्चित फोहर व्यवस्थापन पद्धतिको प्रयोग गरी व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ।
७. लुगा धुँदा, सरसफाई गर्दा, किरा नियन्त्रण, रंगरोगन, छपाई आदि गर्दा वातावरणलाई हानी नगर्ने खालको स्वीकृत रासायनिक तत्वहरु प्रयोग गर्नुपर्नेछ।
८. सर समानहरुको पुनःशुद्धिकरण, पुनःप्रयोग र थोरै उपयोग (3R – Recycle, Reuse, Reduce) मा जोड दिनुपर्नेछ।

९. पानी शुद्धिकरण र सुरक्षित ढल निकास वा सेप्टिक टंकीको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।
१०. जलाधार क्षेत्रका कुनै स्थानमा वृक्षारोपण तथा निजी वन संरक्षणमा योगदान पुऱ्याउनु पर्नेछ ।

६. ग्रिन स्टीकरको फाईदाहरू:

- (क) माथि उल्लेखित क्रियाकलापहरू गर्दा लागेको खर्चको हिसाब गरी नियमानुसार आयकर छुटको लागि अनुरोध गर्ने ।
- (ख) सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूले कुनै पर्यटकीय सेवा सुविधा लिनु परेमा ग्रिन स्टीकर प्राप्त पर्यटन व्यवसायीहरूलाई प्राथमिकता दिने ।
- (ग) ग्रिन स्टीकरलाई पर्यटन व्यवसायीहरू वातावरण संरक्षणमा सजग र संलग्न रहेको मुख्य सूचकको रूपमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा प्रचार प्रसार गर्ने ।
- (घ) ग्रिन स्टीकर राख्नुलाई श्रृंजनशील अभ्यास मान्दै सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रबाट प्रदान हुने विभिन्न आर्थिक तथा प्राविधिक सहूलियतहरू उपलब्ध हुने ।

७. ग्रिन स्टीकरको उपलब्धता तथा प्रवर्धन:

यस ग्रिन स्टीकरको महत्वलाई उजागर गर्नका लागि बोर्ड, विभिन्न समितिद्वारा पारिस्थितिकीय सेवा प्रापक निकायका संस्था, सेवा प्रदायकलाई विभिन्न चरणमा अभिमुखीकरण गरिनेछ ।

८. ग्रिन स्टीकरको प्रवर्धनका लागि व्यवस्थापन समिति, कार्यान्वयन समिति, अनुगमन तथा मूल्यांकन समितिको भूमिका

(क) व्यवस्थापन समितिको भूमिका: व्यवस्थापन समितिले गर्ने कार्यहरू देहाय बमोजिम हुनेछन्:

- (१) ग्रिन स्टीकर अन्तर्गतको कार्यक्रम र बजेट तर्जुमा गर्ने ।
- (२) ग्रिन स्टीकर सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम आयोजना गर्ने ।
- (३) सचिवालयको लागि कर्मचारी नियुक्ति गर्ने ।
- (४) सेवाप्रापकबाट उठेका रकमको अभिलेखहरू दुरुस्त राख्ने ।
- (५) दैनिक कार्यालय संचालन गर्ने ।
- (६) यस कार्यविधिले लिएको लक्ष्य उद्देश्यहरू कार्यान्वयनका लागि आवश्यक निर्णयहरू गर्ने ।

(ख) कार्यान्वयन समितिको भूमिका: कार्यान्वयन समितिले गर्ने कार्यहरू देहाय बमोजिम हुनेछन्:

- (१) सम्भौता अनुरूप कार्यक्रमहरू स्थानीय स्तरमा कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्ने ।
- (२) कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनमा प्राविधिक सहयोग जुटाउने ।
- (३) समतामुलक लाभांश वितरणको सुनिश्चितता गर्ने ।
- (४) वार्षिक कार्य सम्पादन प्रतिवेदन तयार गर्ने ।
- (५) बोर्डलाई वार्षिक योजना तर्जुमा गर्न सहयोग गर्ने ।

(ग) अनुगमन तथा मूल्यांकन समितिको भूमिका: अनुगमन तथा मूल्यांकन समितिले गर्ने कार्यहरू देहाय बमोजिम हुनेछन्:

- (१) पारिस्थितिकीय सेवा भूक्तानी प्रणालीको अवधारणा र सेवा प्रदायकबाट ग्रिन स्टीकर वापत उठेको रकमद्वारा संचालित क्रियाकलापहरूको अनुगमन तथा मूल्यांकनका लागि सूचकहरू तयार गर्ने ।
- (२) संचालित कार्यक्रमहरूको आवधिक रूपमा मूल्यांकन गर्ने ।
- (३) अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रतिवेदन तयार गरी बोर्ड समक्ष पेश गर्ने ।
- (४) जलाधार संरक्षणको लागि थप नयाँ कार्यहरूको पहिचान गर्ने ।
- (५) ग्रिन स्टीकर वापत उठेको रकमबाट कार्यक्रमहरूको पुनरावलोकन गरी वितरणको लागि सहयोग गर्ने ।

९. ग्रिन स्टीकरका लागि वित्तीय प्रक्रिया:

- (क) ग्रिन स्टीकर प्राप्त गर्नको लागि दफा ५ को सूचकहरू पुरा गरी पारिस्थितिकीय सेवा प्रापक ईच्छुक संस्थाले फेवा वाटरसेड ईकोसिस्टम म्यानेजमेण्ट बोर्ड समक्ष पारिस्थितिकीय सेवा प्रापकका संयोजकको सिफारिसमा अनुसूची १ अनुसारको निवेदन पेश गर्नुपर्नेछ । फेवा वाटरसेड ईकोसिस्टम म्यानेजमेण्ट बोर्डका अध्यक्षबाट निवेदन स्वीकृत भएपछि सेवा प्रापकले सिधै वित्तीय अधिकार भएको फेवा वाटरसेड ईकोसिस्टम म्यानेजमेण्ट उपभोक्ता समितिको खातामा निर्दिष्ट रकम भूक्तानी गर्न सकिने छ ।
- (ख) रकम भूक्तानी भएको सक्कली रसिद प्राप्त भएपछि फेवा वाटरसेड ईकोसिस्टम म्यानेजमेण्ट बोर्डको अध्यक्षद्वारा अनुसूची २ अनुसारको ग्रिन स्टीकरमा सेवा प्रापक संस्थाको नाम उल्लेख गरि समयावधि १ वर्षको हुने गरि हस्ताक्षर भएको स्टीकर उपलब्ध गराइनेछ ।
- (ग) पारिस्थितिकीय सेवा प्रापकले वार्षिक रूपमा नवीकरण गर्नुपर्ने दायित्व हुनेछ ।

१०. विविध:

(क) निर्देशन दिन सक्ने:

यस कार्यविधि बमोजिमको काम कारवाही सन्दर्भमा फेवा वाटरसेड ईकोसिस्टम म्यानेजमेण्ट बोर्डले यस मातहातका समितिहरूलाई निर्देशन दिन सक्नेछ। यस्ता निर्देशन पालना गर्नु सम्बन्धित समितिहरूको कर्तव्य हुनेछ।

(ख) विवाद समाधान:

कार्यान्वयनका क्रममा सम्बन्धित निकाय र सेवा प्रापकहरूबीच कुनै विवाद उत्पन्न भए फेवा वाटरसेड ईकोसिस्टम म्यानेजमेण्ट बोर्डले लिने निर्णय अन्तिम हुनेछ।

(ग) कारवाही हुने:

यस कार्यक्रमबाट लाभान्वित हुने उद्देश्यले भ्रुटा विवरण पेश गरेमा वा यस्तो व्यहोरा सिफारिस गरेको पाइएमा त्यस्ता व्यक्तिबाट सम्पूर्ण लागत असुल गरी कानुन बमोजिम कारवाहीका लागि सिफारिस गरिनेछ।

© डब्लुडब्लुएफ नेपाल, हरियो वन कार्यक्रम/नविन बराल

(घ) अन्य निकायले सहयोग गर्ने:

नेपाल सरकार मातहातका निकाय तथा विभिन्न गैरसरकारी एवं निजी क्षेत्रका निकायहरूले यस कार्यक्रमलाई कार्यान्वयन गर्न आवश्यक सहयोग गर्नुपर्नेछ।

(ङ) कार्यविधि संशोधन:

फेवा वाटरसेड ईकोसिस्टम म्यानेजमेण्ट बोर्डले यस कार्यविधिलाई समयानुकूल संशोधन गर्दा अन्य सरोकारवालाहरू र सरकारी निकायको राय सल्लाह लिई गर्नुपर्नेछ।

(च) कार्यविधिमा उल्लेखित कुनै प्रावधान बाझिएमा:

यो कार्यविधिमा उल्लेखित कुनै प्रावधानहरू नेपालका प्रचलित कानूनसँग बाझिएमा बाझिएको हदसम्म यो कार्यविधिको प्रावधान अमान्य हुनेछ।

अनुसूची १: ग्रिन स्टिकर प्राप्त गर्नको लागि पेश गर्नुपर्ने निवेदन

मिति :

श्री अध्यक्षज्यू
फेवा वाटरसेड ईकोसिस्टम म्यानेजमेण्ट बोर्ड
पोखरा, कास्की ।

विषय : ग्रिन स्टिकर उपलब्ध गराइदिने सम्बन्धमा ।

उपरोक्त सम्बन्धमा पारिस्थितिकीय सेवा भुक्तानी प्रणाली अन्तर्गत फेवा वाटरसेड ईकोसिस्टम म्यानेजमेण्ट बोर्ड र अन्य निकायहरूद्वारा फेवा जलाधार क्षेत्रबाट प्राप्त पारिस्थितिकीय सेवाहरूको कारणबाट हुने बहुआयामिक फाइदाहरूलाई निरन्तरता दिन विभिन्न गतिविधिहरू संचालन गरिदै आएकोभएतापनि तालमासेडिमेण्ट जम्मा भई फेवातालको आयु घट्नुप्रमुख चुनौतीका रूपमा रहेकोछ । तसर्थ फेवाताल र जलाधार क्षेत्रबाट प्राप्त भईरहेका पारिस्थितिकीय सेवाहरूलाई संरक्षण गर्न भूसंरक्षण सम्बन्धी कार्यहरूमा योगदान गर्नुपर्ने सेवा प्राप्तकर्ताहरूको दायित्वलाई आत्मसाथ गर्दै पारिस्थितिकीय सेवा प्रणाली अन्तर्गतको ग्रिन स्टिकर सञ्चालन कार्यविधि, २०७२ को दफा ५ अनुसारको सूचकहरूलाई आत्मसाथ गर्दै उक्त सूचकहरूलाई कार्यान्वयन गर्दै जाने प्रतिवद्धता सहित मैले सञ्चालन गरेको देहायको पर्यटन व्यवसायको नाममा उक्त कार्यविधिको दफा २ बमोजिमको ग्रिन स्टिकर उपलब्ध गराइदिनहुन अनुरोध गर्दछु ।

निवेदक

.....
.....
.....

(फेवा वाटरसेड ईकोसिस्टम म्यानेजमेण्ट बोर्ड अन्तर्गतको पारिस्थितिकीय सेवा प्रापकहरूसँगको मिति २०७२/१०/२५ को निर्णयानुसार खेसा लेखन स्वीकृत)